

Leen La Rivière
7433867
paper voor Mehdi Sajid
juni 2022
Hoe zijn de relaties
christenen-moslims
in Rotterdam?
Religie en Samenleving
Universiteit Utrecht

1. Inleiding:

In deze paper beschrijf ik de relaties christenen-moslims in de stad Rotterdam in de periode van na 2000 vanuit mijn perspectief als geëngageerde Rotterdamse christen. Een periode die de opkomst van Leefbaar Rotterdam zag, toenemende etnische spanningen en bewuste politieke polarisatie, tevens een periode van toenemende verschillen tussen rijk en arm (vele migranten) en het sociale wegzakken van hele wijken, later benoemd als Vogelaarwijken¹. Zou Rotterdam gaan ontploffen, zoals de Parijse *banlieus* in 2005? Wat is er in Rotterdam gedaan, dat dit niet gebeurde? Dat heeft een relatie hoe ik als betrokken christen oog kreeg voor de ‘anderen’ in de stad en hoe dat eindigde in hechte relaties met die ‘anderen’. Dit paper is geen theoretisch verhaal, maar een verslag van een periode, die voor Rotterdam van groot belang bleek en dat vanuit mijn 55-jarige beroepspraktijk, daardoor is het ook een persoonlijk statement en dat is belangrijk in verband met de gekozen positie. Het zal beschreven worden vanuit mijn voorgeschiedenis (hoofdstuk twee), mijn participatie, engagement en literatuur (hoofdstuk drie), de coronajaren en wat daarna hopelijk zal volgen. Tijdens het ontvouwen van deze geschiedenis maakt men kennis met de Rotterdamse context (hoofdstuk vier), dan diverse Rotterdamse organisaties (hoofdstuk vijf) die actief zijn in de contacten christendom-islam of interreligieus. Hierna volgen conclusies en problematisch (hoofdstuk zes), daarna de lijst geraadpleegde literatuur en tenslotte de bijlagen.

1. Voorgeschiedenis: engagement en perspectief:

Dit persoonlijke verhaal wordt verteld, omdat het exemplarisch is, dat men uit de eigen bubbel moet stappen en *niet over* de ‘ander’, *maar met* die ander moet gaan praten en zo ontstaat contact, het is een actieve daad. Ik ben geboren in 1946 als rechtstreekse afstammeling van hugenoot Jacques De La Rivière, die in 1647 Rouen in Frankrijk moest ontvluchten om zijn leven te redden van aanvallen van katholieke Fransen. Ik deed de HBS, daarna haalde ik de onderwijsakten, de hoofdakte (de master) en ook de akten godsdienstonderwijs, hier was mijn eerste kennismaking met Islam, maar dat was slechts heel algemeen. Met ons huwelijk in 1968 vestigden wij ons in Rotterdam-Ommoord, een wijk die nieuw uit de grond werd gestampt, en daar de huishuren hoger waren dan in de stad, werd deze wijk overwegend wit, zodat er eigenlijk geen ‘anderen’ woonden. In 1970 begonnen mijn vrouw Ria en ik samen als christelijke cultureel ondernemer activiteiten, events, tours en culturele projecten op te zetten, organiseren en uit te voeren, zodat ons leven zeer druk was, want in de culturele sector gaat de zon nooit onder. Tijd om ‘anderen’ te ontmoeten was er niet daar het al ingewikkeld genoeg was om onze innoverende activiteiten in de verschillende kerkelijke stromingen te laten landen. Bedenk hier even dat in de jaren zeventig een bandbezetting² in een Hervormde Kerk onmogelijk was en toch kwamen wij met onze groep Continental Singers³ inclusief begeleidingsband concerten geven in de hervormde kerken, gereformeerde kerken, katholieke kerken, enzovoort, om alles in vrede te laten landen kostte

¹ Volgens de definitie van Minister Vogelaar in 2007, waarbij Rotterdam er acht had, het grootste aantal van Nederland.

² Een band bestaat uit slagwerk, elektrische gitaar, slaggitaar, basgitaar, piano, keyboard; met name het slagwerk vormde voor vele kerken een probleem; een uitgebreide band heeft ook nog een blazerssectie.

³ In Bijlage 1 de poster van de Continentals uit 1970, meer info op de websites van onze organisatie: www.continentalministries.org www.continentals.nl www.continentalsound.org.

alle tijd. In 1972 werden wij vreselijk opgeschrikt door rellen in de Rotterdamse Afrikaanderwijk van 10-16 augustus, waarbij de volkswoede zich keerde tegen teveel turken in een aantal huizen waar zij waren ondergebracht door malafide werkgevers. Dit was evenwel geen religieus conflict, wel spraken de kerken hun afkeuring uit, want zo ging je niet met gastarbeiders om. Later bleek dat de werkgevers een echt schandalige selectieprocedure hadden gevolgd, hier kom ik bij de perikoop SPIOR nog op terug. Onze activiteiten werden steeds internationaler en leidde in 1980 tot het jaarlijkse Christian Artists Seminar⁴, waardoor alles steeds oecumenischer werd, ook andersdenkenden kwamen graag naar deze professionele ontmoetings- en scholingsplekken en tenslotte kwamen daar ook een aantal gevluchte Iraniërs. Deze professionele Christian Artists tak ontwikkelde zich steeds meer van event tot beweging en werd een ledenorganisatie, die in 1989 als CNV Kunstenbond zich aansloot bij de christelijke vakcentrale CNV. Zelf kwam ik als voorzitter van CA-CNV-kunstenbond in het bestuur van de vakcentrale terecht. En hier kwamen regelmatig problematieken langs van de islamitische gastarbeiders. Ook werden moslims wel lid van CNV-bonden. In 1989 werd ik ook lid van het CDA⁵ en begon de plaatselijke CDA vergaderingen te bezoeken. Hier ontdekte ik een paar Turkse CDA leden, die door een CDA wethouder werden gecoacht. Op een ledenvergadering vertelden zij, dat ze volledig in konden stemmen met de grondslag, visie en partijprogramma van de christendemocraten en werden volledig als gelijkwaardig geaccepteerd. Van 2008 -2014 was ik lid bestuur, vicevoorzitter en voorzitter van het CDA Rotterdam, waar ik wekelijks te maken had met contacten met moslims, moskeeën, enzovoort. Ter voorbereiding had ik mij vanaf 2006 zeer ingelezen op Islam, hier kom ik nog op terug bij hoofdstuk drie en zeven: geraadpleegde literatuur. Eén en ander leidde al snel tot uitnodigingen om deel te nemen aan debatten en ontmoetingen van stichting Islam & dialoog, een organisatie opgezet in 1998 vanuit het gedachtengoed van Fethullah Gülen⁶ en waar ik vele keren aan heb deelgenomen en ook zelf als spreker een bijdrage aan heb geleverd; in 2012 werd deze organisatie omgedoopt⁷ in PLATFORM INS. Ook kwamen er uitnodigingen voor deelname aan iftars tijdens Ramadan periodes en heb ook daaraan deelgenomen. Er kwam in die tijd ook behoefte aan een meer gestructureerde aanpak van interreligieus contact en nam deel aan de oprichting van het Platform Levensbeschouwelijke en Religieuze Organisaties Rotterdam, dat door de gemeente Rotterdam werd gefinancierd, aan dat platform deden ook mee SKIN-Rotterdam en SPIOR. SKIN is de koepelorganisatie van de internationale en migrantenkerken in Rotterdam; SPIOR is de koepelorganisatie van moskeeën en islam-verenigingen⁸. In 2012 kreeg ik de vererende opdracht van de gemeente Rotterdam om een serie van 50 mini-documentaires(TV) te maken over gebedshuizen, die werden uitgezonden via de kabel op kanaal OPEN onder de titel ‘gebedshuis van de week’, programma’s van 25 minuten, die allemaal nog te zien zijn via

⁴ Zie www.christianartists.org www.christianartist-network.org en www.christianartists-academy.org.

⁵ Als professional werd ik door het landelijk CDA erbij gehaald om 10 jaar CDA in het congresgebouw Den Haag vorm te geven. Van 1993-1996 was ik lid van de cultuurcommissie van het WI (Wetenschappelijk Instituut CDA) voor de publicatie over Europees Cultuurbeleid (Gaven in Overvloed) ; in 2002 auteur artikelen serie over culturele integratie. In 2019 mede auteur van Christen Democratische Verkenningen, editie ‘Uit de kunst’.

⁶ Zie hoofdstuk drie, voetnoot 17.

⁷ Als gevolg van een fusie met twee andere stichtingen.

⁸ De Rotterdamse acht Turkse Dyanet moskeeën zijn niet aangesloten, dat mag niet van het ministerie van religie in Ankara.

www.station-R.nl ; naast kerken (PKN, RKK), diverse migrantenkerken, Sikh tempel en synagoge zijn er ook vijf programma's over moskeeën en drie programma's over SPIOR, waaronder de bijzondere opdracht in 2014 over hun 25-jarige bestaan een docu te maken⁹. Na 9/11 in 2001 en de moord op Theo van Gogh in 2004 kwamen moslims steeds meer onder druk te staan en daarmee nam ook de behoefte aan dialoog toe. Mijn eigen PKN-kerk, de Pelgrimsvaderskerk in Delfshaven startte 2007 regelmatige ontmoetingen met moslims om over overeenkomstige verhalen en zorgen te praten; deze ontmoetingen annex cursus¹⁰ gingen door tot het begin van corona, waarbij de laatste ontmoeting online was. In 2016 was de zogenaamde coup in Turkije, die toegeschreven werd aan Fethullah Gülen, dat leidde tot vervolgingen in Turkije van Gülen-aanhangers en het sluiten van hun instituten, maar ook buiten Turkije richtte de AK-partij¹¹ zich tegen de Gülenisten en dat leidde ook in Nederland tot bedreigingen van bekende Gülen-aanhangers, waaronder Turan Yazir¹², CDA-gemeenteraadslid, die zelfs moest onderduiken, andere vrienden, ook Gülenisten, leefden verder zoveel mogelijk onder de radar van de AK-partij. In 2019 leek de woede van de Erdogan-aanhangers zover bekoeld, dat de Gülen-aanhangers een nieuwe organisatie durfden optuigen: HIZMET¹³, om van daar uit weer vrijwilligerswerk en dialoog mogelijk te maken. De coronatijd schortte alle werkzaamheden op. Een andere activiteit waarvoor ik mij sterk maakte was het het kerkepad en moskeepad, dat ik van 2010 tot 2014 organiseerde voor CDA leden om hen kennis te laten maken met migrantenkerken en moskeeën. Een andere activiteit ging uit van veelkleurige religies¹⁴, een organisatie, die onder de vleugels van Samen010¹⁵ bezoeken aan gebedshuizen van alle religies organiseerde.

Samenvattend: Ik ben hervormd met evangelicale sympathieën, dat is van belang voor mijn beroepspraktijk. Vanuit mijn beroepspraktijk kwam er een persoonlijke interesse om meer te weten over de Islam en de moslim medeburgers van mijn stad Rotterdam met als resultaat een jarenlange participatie aan deze interreligieuze activiteiten, waardoor er ook een aantal persoonlijke relaties ontstonden met vier moslimfamilies. De relevantie is dat deze ontwikkeling een voorbeeld is van bruggen bouwen van begrip, een bewuste stap om een relatie aan te gaan en ook een bewuste stap om juist afstand te nemen van de polarisatie, zoals gepropageerd door Leefbaar Rotterdam. We moeten bewust zoeken naar verbinding en niet in de valkuil van conflictsituaties en islamofobie stappen.

2. Engagement en literatuur:

Zoals uit de voorgeschiedenis blijkt, raakte ik bijzonder geïnteresseerd in de Islam en zijn verschijningsvormen in Rotterdam, dat leidde ertoe om eerst maar eens de Koran te gaan lezen als Engelse vertaling (Ali 2002) en Nederlandse vertaling (Fris, Özberk en Aarab 2012,

⁹ Dat zij die opdracht gaven aan mij, als christen, zegt wel iets over de bijzondere vertrouwensband.

¹⁰ De laatste paar jaar zat ik in de voorbereidingscommissie na het vertrek van dominee Van Laar.

¹¹ De AK partij is de partij van de president Recep Tayyip Erdogan.

¹² Turan Yazir is één van de vier bevriende Turkse families van de La Rivières.

¹³ Via Platform INS en Hizmetoverleg Rotterdam werd de draad weer opgepakt.

¹⁴ www.veelkleurigerelgiesrotterdam.nl .

¹⁵ Samen010 is het diaconale samenwerkingsverband van de protestantse kerken in Rotterdam.

Kramers 1956, Leemhuis 1989). Hierop aansluitend literatuur om theologisch¹⁶ een aantal zaken te duiden (Hariri-Wendel 2002; Attema 2002; Borg 2007; Douwes 2003; Gülen 2002 en 2017; Lange 2017; Nawawi 2014; Nursi 2005 en 2010; Schimmel 1996; Seegers 2012; Wessels 2004 en 2010). Daarna een aantal boeken om historisch-cultureel de ontwikkeling van Islam beter te verstaan (Ansary 2011; Dijk 2020; Jabbour 2008; Jansen 2005 en 2011; Poorthuis en Salemink 2011; Samir 2012; Ye'or 1996). Tijdens de collegereeks in 2022 was met name (Thomas 2017) The Routledge Handbook nuttig voor extra duiding voor de verschillende historische perioden en hun betekenis. Vanuit de stichting Islam en Dialoog kreeg ik de nodige literatuur over Gülen¹⁷ aangereikt (Albayrak 2014; Carroll 2013; Celik en Brinkman 2010; Celik en Valkenberg 2010; Esposito en Yilmaz 2010; Gülen 2006), opvallend is het aantal academici dat deelneemt aan deze boeken met voorwoorden of aanbevelingen, waaruit blijkt dat Gülen zich duidelijk wil profileren als denker en islamgeleerde, die moslims wil stimuleren om in te zetten op studie, ontwikkeling en naar een upmobilititeit. Uit de literatuur over Gülen blijkt dat er academici¹⁸ zijn, die Gülen zien als een soort Erasmus van Turkije. Daartegenover staan seculiere Turken, die ik gesproken heb en die Gülen en zijn beweging niet vertrouwen, daar zij denken dat hij macht wil¹⁹. De grote breuk tussen Gülen en Erdogan kwam in 2010, omdat Gülen publiceerde dat het scheepskonvooi²⁰ van Turkije, Cyprus naar Gaza superdom was en altijd gedoemd was geweest te mislukken en verweet Erdogan zeer onvoorzichtig politiek handelen. Erdogan pikte die kritiek niet en sindsdien maakte hij er politiek werk van om Gülenisten uit het ambtenaren apparaat, rechterlijke macht, strijdkrachten, onderwijs en media te verwijderen. De zogenaamde coup van militairen op 15 juli 2016, toegeschreven aan Gülen was de casus belli voor Erdogan om massaal Gülenisten te laten oppakken en hun organisaties, scholen, verenigingen, media, winkels te verbieden of in beslag te nemen; waar mogelijk ontvluchtten Gülenisten Turkije en vroegen in het Westen asiel aan, zo ook in Nederland.²¹

¹⁶ Hier zijn ook de Hadith (o.a. Altintas 2010) van belang maar ook het zeer recente boek van Robbert van Lanschot kan als een eigentijdse Hadith gezien worden (De tand van de profeet. Verhalen uit het islamitisch labrynt 2022).

¹⁷ Een beeldbepalende islamgeleerde uit Turkije, die uit zijn bubbel stapte en de patriarch, de paus en andere beeldbepalende christenen ging bezoeken om een dialoog tot stand te brengen. Zie bijlagen 6, 7 en 8. Sommige moslims zagen dat als verraad. Voor anderen is Gülen een inspirerend voorbeeld.

¹⁸ Zie Mapping the Gülen Movement 2010, Carroll 2013, Celik en Valkenberg 2010.

¹⁹ Gülen heeft in 2010 opgeroepen om in te stemmen met het constitutionele referendum om de grondwet aan te passen. Deze grondwet was indertijd opgesteld door de generaals in 1980 en was zeer beperkend voor vrijheden o.a. religie. Die grondwet had revisie nodig, helaas wordt dat door sommige seculieren opgevat als een aanval op de seculiere staat.

²⁰ De razzia op de Gazavloot is een gebeurtenis die plaatsvond op 31 mei 2010. Het vond plaats in de internationale wateren van de Middellandse Zee, toen Israëlische zeestrijdkrachten een hulpflottielje van zes schepen met 663 of 682 pro-Palestijnse activisten uit 37 landen aan boord, bekend als de "Gaza Freedom Flotilla", in beslag namen. De activisten probeerden de blokkade van Gaza te doorbreken en humanitaire hulpgoederen te leveren. Tijdens het evenement namen Israëlische strijdkrachten een konvooi van zes schepen in beslag die goederen vervoerden die in de vorm van hulpgoederen naar de Palestijnse gebieden moesten worden gebracht. De schepen waren op weg naar de haven van Gaza. Israël had hun aangeboden in een andere haven aan land te gaan, zodat de hulp zou kunnen worden geïnspecteerd, maar de bemanning had dit aanbod afgeslagen. Bij het incident zijn ten minste negen mensen om het leven gekomen.

²¹ Ik heb er verschillende gesproken, en dat waren zeer trieste verhalen.

Naast de aanzetten tot dialoog vanuit de Gülen literatuur was andere nuttige literatuur (Bouchibti 2012; Karakoyum 2010; Krans 2000). Inspirerend is hoofdstuk 39 *Muslims and Christians in Britain today* (Philip Lewis)²² waar de Anglicaanse kerk het voertouw neemt om contacten, dialogen met moslims te initiëren, wat later een voorbeeld zou worden voor heel Engeland. In Rotterdam was het niet één kerk, maar verschillende organisaties die bewust een strategie ontwikkelden van dialogen, waarbij de aanpak van de PKN Pelgrimsvaderskerk lijkt op de aanpak als uiteengezet in *Muslims and Christians in Britain today*.

De publikatie van Beekers (2021) over de bekering en commitment van jonge moslims in een seculier Europa is bijzonder interessant, omdat zijn bevindingen aansluiten bij mijn eigen ervaringen om nieuwe bekeerlingen tot de Islam te kunnen spreken en interviewen in de serie www.statrion-R.nl, gebedshuis van de week, de editie Islamitisch Centrum De Middenweg.

Voor de methodologische benadering van wat ik sinds 2008 heb gedaan aan contacten, gesprekken en interviews, artikelen en TV-documentaires verwijs ik naar: *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion* en *A Critical introduction to the study of Religion*. Het levende geloof, *the lived Religion* bleek zo heel anders te zijn, dan de tradities en dat tradities mensen soms zeer kunnen belemmeren blijkt wel uit het boek van Laila Gül²³ en anderen²⁴. Alles overwegende en trachtende de geest achter de woorden te doorgronden is mijn persoonlijke positie geworden dat ik Mohammed zie als profeet, die de Eénheid van diezelfde God verkondigt als de God in Oude en Nieuwe Testament, waarbij woorden altijd ontoereikend zijn om de grootsheid van de Eeuwige weer te geven.

3. De Rotterdamse context.

Mijn ervaringen en activiteiten hebben plaatsgevonden in Rotterdam en ook de genoemde organisaties zijn Rotterdams. Feitjes over Rotterdam, die in dit kader van belang zijn. Rotterdam heeft ongeveer een 655.000 inwoners en is daarmee de tweede stad van Nederland. De stad heeft een vreemde vorm want van oost (Nesseland) tot westen (Tweede Maasvlakte) is het 65 km, maar van noord tot zuid hooguit 25 km. De stad heeft een dikke 170 verschillende nationaliteiten. Daarvan zijn er een 90.000 moslim, maar er zijn ook een 200.000 migrantenchristenen²⁵. 52% is nieuwe medeburger, waarbij de autochtonen een minderheid zijn geworden, waarbij sommige wijken²⁶ voor een 90% ‘gekleurd’ zijn, er zijn twee wijken²⁷ die voor een groot deel ‘blank’ zijn: Hillegersberg en Ommoord. Rotterdam heeft het grootste aantal achterstandswijken van heel Nederland, waarbij de problematiek van éénouder gezinnen, onvoltooide opleidingen, kansarme situaties enorm is. Als religieuze indeling kan als christelijk genoemd worden een 129 kerken (RKK en Protestants) en

²² The Routledge Handbook on Christian Muslim Relations.

²³ Zij breekt uit het geestelijk verstikkende klimaat van de Turkse Milli Görüs beweging. Wat zij nu wel of niet gelooft laat ze in recente interviews in het midden.

²⁴ Er zijn de nodige bekeringsverhalen van moslims, die christen werden en dat als een totale bevrijding hebben ervaren.

²⁵ Het rapport God in Nederland meet onvoldoende het aantal migrantenchristenen en hun betekenis in Nederland, ook bij het landelijke aantal moslims bestaan twijfels. 200.000 wordt genoemd door COS, gemeente Rotterdam.

²⁶ O.a. Feyenoord, zie ook de lijst Vogelaarwijken.

²⁷ Dat komt omdat de huishuur hier hoger was en dat konden de gastarbeiders niet betalen.

daarnaast een kleine 200 migrantenkerken. Op het gebied van Islam: er zijn ongeveer een 40 moskeeën in Rotterdam. Zoals in de voorgeschiedenis geschetst kwamen de verschillende groepen al snel tot vormen van zelforganisatie en daar men op vele terreinen tegen onkennis en onwil van de overheid aanliep, kwam het al snel tot koepel organisaties om een sterke vuist te kunnen maken en zo ook de gemeenschappelijke belangen te kunnen behartigen. Op zeker moment ging ook de overheid het belang van die koepels zien, want het was ook voor ambtenaren makkelijker met een koepel te onderhandelen als met 40 individuele moskeeën. Rond 2000 kregen de diverse koepels bescheiden subsidies om een beter functioneren mogelijk te maken. Die instellingssubsidies zijn afgebouwd en zijn vervangen door projectsubsidies.

4. Organisaties in het kort.

In hoofdstuk twee werden een aantal organisaties genoemd, die in de Rotterdamse context duidelijk bijdragen in verbindingen leggen, samen leven en onderling respect. Ze worden hier in het kort verder toegelicht, want vele activiteiten moesten vanwege corona stoppen. Het gaat hierbij om wat ze voor 2019 deden en hopelijk na de zomer van 2022 weer gaan doen.

Convent van Kerken (www.conventvankerken.nl), zij functioneren als de Raad van Kerken (een bekender begrip). Het convent werd opgericht in 1946 om een gemeenschappelijke religieuze stem mogelijk te maken, maakt mede initiatieven mogelijk en is aanspreekpunt voor de overheid. In het convent zijn vertegenwoordigd: De PKN (hervormde vleugel), PKN (gereformeerde vleugel), het Leger des Heils, de Remonstranten en doopsgezinden, de Volle Evangelie en Pinkstergemeenten, Skin, de liberaal Joodse Gemeente, Rooms Katholieke Kerk, Oud-katholieke kerk. Tevens is bij het convent ondergebracht www.kerken010.nl een website met het overzicht van alle kerken in Rotterdam. Het convent ondersteunt gemeenschappelijke protestacties, zoals rond Charlie Hebdo. Door corona lagen alle activiteiten stil, de contactfuncties gaat nu weer van start.

Samen010 (www.samen010.nl) is het samenwerkingsverband van de diaconale protestantse organisaties KSA en GCW, zoals die na de tweede wereldoorlog werden opgericht. Deze fuseerden tot Samen010 en het diaconale en vrijwilligerswerk kreeg brede waardering en erkenning door de overheid. Er wordt samengewerkt met Mara (de katholieke sociale arbeid), SKIN en Spior. De activiteiten betreffen o.a. budgetmaatjes, seniordagen, energiebank, geld & gezin, HipHelpt, logeerhuis, *serve the city*, onthaal vreemdelingen, enzovoort; voor al die projecten worden vele vrijwilligers gemobiliseerd. Samen010 maakt ‘veelkleurige religies’ mogelijk, zie aldaar.

Spior (www.spior.nl), afkorting van stichting platform islamitische organisaties Rijnmond. Hun motto “O mensen, Wij hebben jullie waarlijk uit een man en een vrouw geschapen en jullie verdeeld in volkeren en stammen, opdat jullie elkaar leren kennen...” Soera al-Hudjurat, 49:13. Vanuit hun islamitische grondslag zet Spior zich in voor de aangesloten moskeeën en islamitische verenigingen, tevens wordt ingezet op bruggen bouwen, verbindingen met de samenleving, deskundigheid over migratie en gesprekspartner zijn bij de overheid. Activiteiten betreffen onder anderen maatschappelijke ondersteuning, islamitisch onderwijs, politieke monitoring, islamitische begraafplaats, zakat fonds en doet aan onderzoek. Ook

wordt deelgenomen aan diverse koepel overleggen. De vorige directeur, Marianne Vorthoren, was een geweldige bruggenbouwer; zelf heb ik vele jaren uiterst plezierig met haar samengewerkt. Interessant is het gesprek geweest over duistere kanten van de migratiepolitiek: werkgevers stuurden scouts naar Anatolië en Marokko om bewust werknemers te selecteren die zo ongeletterd mogelijk moesten zijn, zodat die werknemers hier makkelijk gemanipuleerd konden worden en met resultaat hier een enorme achterstand. Spior heeft zich enorm ingezet om achterstanden in te halen met als resultaat dat steeds meer Turkse en Marokkaanse jongeren vervolgstudies gaan doen. Ook werden Iftars georganiseerd waarvoor vertegenwoordigers van andere stromingen en maatschappelijke organisaties werden uitgenodigd. Maar ook werd het protest Charlie Hebdo ondersteund. Tijdens corona lag alles stil, behalve kantoorwerkzaamheden.

Skin (www.skikrotterdam.nl) brengt de ongeveer 200 migranten en internationale kerken samen, geeft ondersteuning, zodat de zelf-organisatie toeneemt en zorgt voor een gemeenschappelijke vertegenwoordiging en stem in de Rotterdamse samenleving. Er worden een veelheid aan cursussen gegeven en ook activiteiten betreffende migratie en multiculturaliteit, netwerkbijeenkomsten, workshops, *women in ministry*, *men in ministry*, een werkgroep politiek. Zelf heb ik een masterklas voor opmobilende hoger opgeleide migrantenjeugd mogen geven. Tijdens corona ging alleen kantoorwerk door. Er wordt deelgenomen aan diverse koepelactiviteiten van de stad.

Veelkleurige Religies (www.veelkleurigereligiesrotterdam.nl) Rotterdam kent veel verschillende religies en culturen. De stichting Veelkleurige Religies Rotterdam (VRR) wil mensen laten kennismaken met deze rijke diversiteit en met elkaar. De activiteiten van VRR zijn erop gericht om mensen met elkaar en elkaars religie in contact te brengen. De kennis en dat contact is waardevol om meer begrip te krijgen voor elkaar. Veelkleurige Religies Rotterdam organiseert lezingen, symposia en reizen langs gebedshuizen zoals moskeeën, mandirs, synagogen en kerken. Verder is er voorlichtingsmateriaal beschikbaar. Organisaties, groepen en schoolklassen kunnen via VRR een gebedshuisbezoek aanvragen, of een bezoek aan meerdere gebedshuizen in een relireisje door de stad. Na corona wil men weer deze activiteiten gaan optuigen.

Platform L en R (Levensbeschouwing en Religie) werd opgericht in 2010 vanuit de behoefte interreligieuze contacten mogelijk te maken en dankzij een subsidie van de stad konden er al snel een aantal bruggenbouwende activiteiten plaatsvinden. Vanaf het begin heb ik hier zelf ook aan meegedaan en zo kwamen contacten tot stand met de boeddhisten, hindoes, Alevieten, orthodoxe Joden, Bahai, christelijke, humanistische en moslim gemeenschappen. Doordat de subsidie afliep werden de activiteiten kleiner, af en toe wordt een gemeenschappelijke verklaring uitgegeven bijvoorbeeld op 2 juni 2020 vanwege de dood van George Floyd in de USA. De huidige voorzitter is rabbijn Albert Ringer. Activiteiten van de verschillende geloofsgemeenschappen worden aan elkaar doorgegeven.

Hizmetoverleg Rotterdam (www.hizmetbeweging.nl) is min of meer de opvolger van Platform INS, na vertrek naar Amsterdam. Deze spreekbuis van het gedachtengoed van Gülen was zeer actief voor de beruchte coup in 2016 en de daaropvolgende rellen en bedreigingen in

Rotterdam, zo werden er vele dialoogavonden, iftars georganiseerd. Hizmet heeft als visie; Actief op het gebied van educatie, dialoog, liefdadigheid en ondernemerschap. Betrokkenen bij Hizmet doen actief mee in de maatschappij en samenleving op alle lagen, met nadruk op het gebied van educatie, dialoog, liefdadigheid en ondernemerschap. Hoewel de woorden Gülenbeweging, Gülenist(en) en andere benamingen wijdverspreid geraakt zijn in de media, worden deze benamingen verworpen door mensen uit de Hizmet-beweging en ook Fethullah Gülen. Voor hen staat je medemens dienen centraal, Hizmet dus. De verwachting is dat na corona en nu de AK dreiging sterk is verminderd, er weer activiteiten zullen gaan plaatsvinden.

Tot slot wordt benoemd het dialooginitiatief van de Pelgrimsvaderskerk in samenwerking met Vereniging Ettaouhid en het Islam kenniscentrum, dat begon in 2007 als mede initiatief van dominee van Laar.²⁸ In plaats van dialoogavonden (dat als elite werd beschouwd), werd het bewust een cursus genoemd, dus een plek waar men leren kon: moslims over christenen en christenen over moslims. Meestal bestond het uit een serie van drie avonden, die druk bezocht werden door gewone gemeenteleden, waaruit bleek dat die laagdrempelige aanpak effect had. Bezoek kon oplopen tot een paar honderd deelnemers per avond. In 2019 werd een enquête gehouden onder de deelnemers en de uitslag laat zien dat de avonden voor de deelnemers bijzonder leerzaam waren en dat bijzonder gewaardeerd werd de ontmoeting van de ‘ander’ en dat in een open en warme atmosfeer. De avonden werden ook als zeer corrigerend ervaren ten aanzien van beeldvorming en opinies.

In het kader van deze paper zijn een aantal academische onderzoeken te noemen, die hebben bijgedragen aan contact en wederzijds respect en samenwerking tussen christenen en moslim.

In 2008 verscheen het rapport: *Tel je zegeningen*, Het maatschappelijk rendement van christelijke kerken in Rotterdam hun bijdrage aan sociale cohesie door Jorge Castillo Guerra, Marjolein Glashouwer en Joris Kregting vanuit het Kaski/Universiteit van Nijmegen. Dit onderzoek werd betaald door de overheid (wethouder Kriens), zelf zat ik in de wetenschappelijke begeleidingscommissie. Dit onderzoek was expliciet gericht op het christelijke volksdeel, om ook de moslims en hun gemeenschappen mee te nemen was toen nog onbespreekbaar.

Dat leidde ertoe dat in 2008 vanuit de moslims en hun gemeenschappen een eigen onderzoek werd opgestart: *Moskeeën gewaardeerd, een onderzoek naar het maatschappelijk rendement van Moskeeën in Nederland* uitgevoerd door stichting Oikos, Utrecht²⁹.

De uitkomsten van beide onderzoeken komen op ongeveer hetzelfde neer: De geloofsgemeenschappen kunnen vele vrijwilligers mobiliseren, die een lange lijst sociale activiteiten doen, waardoor hun etnische geloofsgenoten integreren en opgeleid worden, waarbij al die activiteiten de stad letterlijk miljoenen besparen (die anders de stad had moeten uitgeven om dezelfde sociale zorg te leveren); met andere woorden: de beste partner voor een

²⁸ De commissie bestaat uit Alper Alasag, Mehmet Kaya, Leny van Essen, Ezria Hofman, A.Chakir en na het vertrek in 2018 van Martijn van Laar, is Leen La Rivière hem opgevolgd.

²⁹ De onderzoekers waren: Jaap van der Sar, Roos Lombo-Visser, Welmoet Boender.

leefbare stad zijn de geloofsgemeenschappen. Mooi en indrukwekkend, maar politiek en beleid kunnen veranderen en nieuwe colleges vergaten de boodschap. In 2019 werd weer geagendeerd: wat kon de stad met al die geloofsgemeenschappen? Er is toen een enorme drempel genomen, want dit nieuwe rapport zou alle geloofsgemeenschappen omvatten: christelijk en islam samen. Dat leidde tot de publicatie in 2020 van het rapport: *Omvang en karakter van de maatschappelijke activiteiten van levensbeschouwelijke organisaties in Rotterdam*, uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut en als samenwerkingsverband door Mara, Spior, Skin, Samen010, Convent van Kerken. Dit moment was niet alleen belangrijk vanwege de data³⁰ en wat die te betekenen hadden, maar ook als samenwerking *statement* van christelijk en islamitisch, die zich nu gezamenlijk presenteerden en dat mag gezien worden als een enorme stap als wederzijdse erkenning, respect en samenwerking. Tevens was het een politiek *statement*, daar de politiek te vaak contacten uit de weg ging, vanwege de ‘scheiding tussen kerk en staat’, dat overduidelijk verkeerd werd uitgelegd³¹, maar met dit rapport in de hand moet de politiek wel spreken met de koepelorganisaties, die dit rapport mogelijk hebben gemaakt.

5. Conclusies en problematisch.

1. In de Rotterdamse samenleving waren eerst spanningen ten aanzien van migrantenwerknemers, sinds 9/11 en dergelijke zijn er spanningen ten aanzien van migranten, die moslim zijn. Voor een deel werden die spanningen vergroot door Leefbaar Rotterdam, nu de nieuwe bestuurscoalitie³² een samenwerking zal zijn waarin én Leefbaar én Denk zullen samenwerken, is er de hoop dat er een einde komt aan de politieke polarisatie ten aanzien van moslims.

2. Al jaren lang wordt er veel tijd en moeite gestoken om tot koepelorganisaties te komen en daartussen gesprekken, dialogen en samenwerkingsverbanden te organiseren. Dat heeft aantoonbaar tot positieve resultaten geleid, maar door de coronaperiode mag men niet verslappen en op vele niveaus weer inzet plegen om achterstallig onderhoud in te halen en samenwerking te intensiveren, daar nog steeds media negatief over moslims en islam berichten.³³ En zodra er ergens ter wereld een aanslag wordt gepleegd door zogenaamde moslimterroristen levert dat gelijk een set back op in de Rotterdamse contacten en samenleving.

3. En als antwoord op de onderzoeksvraag: Rotterdam had kunnen exploderen, maar dat is niet gebeurd. Het is van belang dat leidinggevendens zich uitspreken. Een beroemd voorbeeld is burgemeester Aboutaleb, die op 7 januari 2015 op de NOS zei: als je het hier niet zint, rot op.

³⁰ Ik ga nu niet verder op deze data in, want het gaat in dit paper om de samenwerking. De data bevestigen de uitkomsten van de rapporten van 2008. Mogelijk helpen deze rapporten om ook de islam fobie te overwinnen, want duidelijk is hoe enorm de maatschappelijke inzet is van moslims en van de migrantenchristenen.

³¹ De scheiding tussen kerk en staat heeft met de benoeming van bestuurders te maken, tot 1848 benoemde de staat de bestuurders van de Hervormde staatskerk. Het wordt mauwkeurig uitgelegd in ‘Geloven in de publieke ruimte’, hoofdstuk 5, van Leen La Rivière met introductie van Jan Peter Balkenende e.d.

³² Het coalitieakkoord is half juni 2022 gepresenteerd.

³³ Zie bijlage 2.

Dat heeft hij in mijn bijzijn en van anderen herhaald in toespraken in moskeeën, om duidelijk te maken dat er voor moslim extremisme geen plaats is in Rotterdam (en Nederland). In maart 2017 was er weer een zeer explosieve situatie, toen de Turkse minister Fatma Betül Sayan Kaya niet mocht spreken en zo de macht van de AK partij te vergroten door de stemming te beïnvloeden. Ook nu sprak Aboutaleb zich duidelijk uit. Ook leidinggevende priesters, imans, dominees, voorgangers, bestuurders van verenigingen doen er goed aan niet DE waarheidsvraag³⁴ te stellen, maar aan de orde te stellen dat de ‘ander’ je broeder en zuster is, en met respect bejegend moet worden, want daarmee bestrijd je islam fobie, Jodenhaat en Christenhaat, en werkt het conflict bestrijdend.

4. Als een moslim theologe³⁵ zich uitspreekt voor het belang van contacten en dialoog, dan levert dat gelijk een tegenreactie op³⁶. Het is evident dat die tegenreactie komt van een persoon die overduidelijk niet zelf contacten heeft met moslims. Hier wil ik pleiten dat daar waar toonaangevende moslims c.q. moslima's in de media komen, ze bewust tijd nemen voor een breder verhaal, want vele moslims hebben zich duidelijk uitgesproken tegen geweld in naam van de Islam, alleen blijft dit steeds onbelicht in de media; zodat moslim-*spokesmen* die anti-geweld boodschap zullen moeten blijven herhalen.

5. Onbekend maakt onbemind, een pleidooi voor activiteiten om persoonlijke contacten mogelijk te maken tussen burgers christenen en moslims, zodat men niet over elkaar praat in een eigen bubbel, maar juist met elkaar leert praten. Een goed voorbeeld is de al jarenlange ‘cursus’ die plaatsvindt tussen een groep christenen van mijn Pelgrimsvaderskerk en moslims³⁷. Een aanbeveling is om op dezelfde wijze meer wijkkerken en moskeeën in die wijken te gaan verbinden.

6. Ook harde feiten kunnen helpen, want hoeveel moslims gingen vanuit Rotterdam aan de ISIS Jihad deel te nemen? Dat blijken er maar kleine twintig te zijn³⁸. Omgekeerd kan de vraag gesteld worden hoeveel christenen in Rotterdam het evangelische militarisme en geweld van Trump toejuichen? Hier is nooit onderzoek naar gedaan, maar in de persoonlijke sfeer ben ik er een aantal tegengekomen. Desondanks is niet de vraag hoeveel hebben wat gedaan, want

³⁴ Wat is het WARE geloof? Hoe belangrijk ook voor een gelovige, maar een problematisch concept, dat juist verdeeldheid brengt, maar ook een vorm van arrogantie.

³⁵ Zie bijlage 3.

³⁶ Zie bijlage 4.

³⁷ Zie bijlage 5.

³⁸ Nederland heeft 900.000 moslims, daarvan gingen er 180 (plus 40 vrouwen) naar Isis (in vergelijking: België 300, Duitsland 400, Frankrijk 950, UK tussen 500 en 2000). Isisgangers blijken volgens onderzoek jongeren vanuit migrantenfamilies te zijn met een leeftijd van onder de 25 jaar, opgegroeid in achterstandswijken en matig opgeleid en behorende tot de tweede of derde generatie. Voor beleid is de achterstelling en gebrek aan kansen een belangrijk motief. Die 180 is 0,002 %.... Deze feiten logenstraffen het beeld dat alle moslims in wezen terroristen zijn. Uit onderzoek blijkt dat sommige van deze Isis jongeren in heel korte tijd radicaliseerden. Dit fenomeen wordt nog steeds niet ten volle begrepen, hoewel er aanwijzingen zijn in achtergelaten berichten over zucht naar avontuur, sociale uitsluiting, bedreiging van identiteit, politieke motivatie, religieuze motivatie, Isis als nieuw thuisland en heilsstaat. Deze berichten moeten een rol gaan spelen bij Moskeeën voor hun jongeren, hoewel uit andere cijfers blijkt dat derde generatie moslim jongeren minder aan moskee bezoek doet en hier ook een vorm van secularisatie optreedt.

Zie verder: *Bestemming Syrië, een exploratieve studie naar de leefsituatie van Nederlandse 'uitreizigers'*, door Daan Weggemans, Ruurds Peters, Edwin Bakker en Roel de Bont, universiteit van Leiden en Amsterdam, 2016.

dat leidt tot het heen en weer schuiven van zwarte pieten. Eerder zal geïnvesteerd moeten worden in vertrouwensrelaties zowel op persoonlijk niveau als institutioneel niveau.

7. Ook moet er aandacht zijn voor de vrijheid van geloofsverlating, dat kan richting geloofsoverstap naar een ander geloof (bekering), of naar een agnostische positie c.q. atheïsme. Ook in Rotterdam blijken conservatieve achterblijvers zeer intolerant te kunnen optreden tot bedreiging toe³⁹. Ook hier kunnen de koepelorganisaties een rol spelen.

8. Tot slot nog een persoonlijk voorbeeld: Ik ben sollicitatietraining gaan geven aan hoogopgeleide moslimjongeren, hier was het verbijsterend om te zien, dat zij als tweede generatie en Nederlandstalig, geen idee hadden wat de mores zijn van het gemiddelde bedrijfsleven en werd het overduidelijk waarom ze zouden worden afgewezen. Hier ligt nog een grote rol voor het onderwijs om jongeren met een migrantenachtergrond te helpen hoe de BV NL nu eigenlijk werkt, alleen zo kan de kansenongelijkheid bestreden worden en zal het leiden tot samen leven en conflicten bestrijden.

³⁹ Gebaseerd op getuigenissen van moslim bekeerlingen in de Arabisch sprekende evangelische kerk van Rotterdam.

6. Geraadpleegde literatuur:

Albayrak, Ismail. *Beheersing van kennis in moderne tijd, Fethullah Gülen als islamitische geleerde*. Clifton, NJ: Tughra Books, 2014.

Al Hariri-Wendel, Tanja. *Symbolen van de Islam*. Hoevelaken: Verba, 2002.

Ali, Abdullah Yusuf. *The Qu'ran*. Istanbul: Asir Media, 2002.

Altintas, Bayram. *40 Hadith met verhalen*. Dublin: Hediye, 2010.

Ansary, Tamin. *Een geschiedenis van de wereld door moslimse ogen*. Amsterdam: Bulaaq, 2011.

Attema, D.S. *De Koran, zijn ontstaan en inhoud*. Kampen: Kok, 1993.

Beekers, Daan. *Young Moslems and Christians in a secular Europe: Pursuing religious commitment in the Netherlands*. London: Bloomsbury Publishing, 2021.

Borg, Marlies ter. *Koran en Bijbel in verhalen, overeenkomsten in de heilige boeken*. Houten: Unieboek, 2007.

Bouchibti, Samira. *De Islam, de Moslems en ik*. Amsterdam: Uitgeverij van Praag, 2012.

Carroll, B. Jill. *Een dialoog tussen beschavingen, Gülen's islamitische idealen en het humanistische discours*. Clifton, NJ: Tughra Books, 2013.

CBS. *God in Nederland*. Den Haag: CBS, 2020.

Celik, Gürkan en Brinkman, Martien. *Mapping the Gülen Movement, a multidimensional approach*. Amsterdam: DDA & Visor, VU, 2010.

Celik, Gürkan en Valkenberg, Pim. *Fethullah Gülen en de vrijwilligersbeweging*. Amsterdam: Dialoog Academie, 2010.

Celik, Gürkan. *The Gülen movement, building social cohesion through dialogue and education*. Delft: Eburon, 2010.

Dijk, Anne. *De verdragen van Mohammed met de christenen*. Heeswijk-Dinther: Berne Media, 2020.

Douwes, Dick. *De Islam in een notendop, wat iedereen over de islam moet weten*. Amsterdam: Prometheus, 2003.

Esposito, John L. en Yilmaz, Ihsan. *Islam and peacebuilding, Gülen movement initiatives*. New York: Blue Dome Press, 2010.

Fris, Rafiq Ahmed, Özberk, Mehmet Fatih en Aarab, Mohammed. *De Glorieuze Qor'an*. Rotterdam: Halal Life, 2012.

Guerra, Jorge Castillo; Glashouwer, Marjolein en Kregting, Joris. *Tel je zegeningen, Het maatschappelijk rendement van christelijke kerken in Rotterdam hun bijdrage aan sociale cohesie*. Nijmegen: Kaski/UvN, 2008.

- Gülen, M. Fethullah. *De smaragden van het hart. Basisconcepten van het Sufisme*. Rotterdam: Islam en Dialoog, 2002.
- Gülen, M. Fethullah. *Toward a global civilization of love and tolerance*. Somerset, NJ: The Light, 2006.
- Gülen, M. Fethullah. *Mohammed, de boodschapper van God*. Rotterdam: Uitgeverij Rijn, 2017.
- Jabbour, Nabeel T. *The Crescent through the eyes of the Cross, Insights from an Arab Christian*. Colorado Springs: Navpress, 2008.
- Jansen, Hans. *Op, op, ten strijde, Jeruzalem bevrijden. Het ware verhaal van de kruisvaarders*. Amsterdam: Uitgeverij van Praag, 2011.
- Jansen, Hans. *De historische Mohammed, de Mekkaanse verhalen; wie was Mohammed eigenlijk?* Amsterdam: Arbeiderspers, 2005.
- Karakoyun, Ercan. *Forum für Interkulturellen Dialog*. Berlin: FID Berlin, 2010.
- Koran*, vertaling J.H. Kramers. Amsterdam: Agon, 1956.
- Koran*, vertaling Fred Leemhuis. Houten: Fibula/Unieboek, 1989.
- Krans, Marja. *Een ontmoeting tussen culturen, over de mogelijkheden voor communicatie tussen christenen en moslims*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2000.
- Lange, Christian. *Mohammed, perspectieven op de profeet*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2017.
- Lanschot, Robbert van. *De tand van de profeet. Verhalen uit het islamitisch labyrint*. Amsterdam: Balans, 2022.
- Martin, Craig. *A critical introduction to the study of religion*. London, NY: Routledge, 2017.
- Nawawi, Iman. *Ryad As-Salihin, the gardens of the righteous*. Clifton, NJ: Tughra Books, 2014.
- Nursi, Said. *Het grootste teken*. Eindhoven: Risale-i-Nur Gemeenschap, 2010.
- Nursi, Said. *The Words, the risale-i nur collection*. Somerset, NJ: The Light, 2005.
- Poorthuis, Marcel en Salemink, Theo. *Van Harem tot Fitna, beeldvorming van de islam in Nederland 1848- 2010*. Nijmegen: Valkhof pers, 2011.
- Qor'an*, vertaling. Rotterdam: Halal Life, 2012.
- Qur'an*, translation Ali, Abdullsh Yusuf. Istanbul: Asir Media, 2002.
- Rivière, Leen La. *Geloof in de publieke ruimte*. Rotterdam: Continental Sound, 2012.
- Samir, Samir Khalil. *De Islam en het Westen*. Tiel: Lannoo, 2012.
- Sar, Jaap van der; Lombo-Visser, Roos en Boender, Welmoet. *Moskeeën gewaardeerd, een onderzoek naar het maatschappelijk rendement van Moskeeën in Nederland*. Utrecht: Oikos, 2008.

Schimmel, Annemarie. In de naam van God, de Erbarmer, de Barmhartige, een inleiding tot de Islam. Zoetermeer: Meinema, 1996.

Seegers, Gert-Jan en Vries, Martin de. *Wat Christenen geloven en moslims niet begrijpen*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2012.

Stausberg, Michael en Steven Engler. *The Routledge Handbook of Research Methods in The Study Of Religion*. London/NY: Routledge.2011.

Thomas, David. *Routledge Handbook of Christian-Moslim relations*. London/NY: Taylor & Francis, 2017.

Toorn, Jessica van den; Davelaar, Maarten; Hamdi, Ahmed; Reches, leyla en Keulen, Milian van. *Omvang en karakter van de maatschappelijke activiteiten van levensbeschouwelijke organisaties in Rotterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, 2020.

Weggemans, Daan; Peters, Ruurds; Bakker, Edwin; Bont, Roel de. *Bestemming Syrië, een exploratieve studie naar de leefsituatie van Nederlandse 'uitreizigers'*. Amsterdam: Universiteit Leiden en Amsterdam, 2016.

Wessels, Anton. *De renaissance van de islam*. Baarn: Uitgeverij Ten Have, 1980.

Wessels, Anton. *Thora, Evangelie en Koran*. Kampen: Kok, 2010.

Wessels, Anton. *Gelukkig in de Akbarstraat, de islam verstaan*. Kampen: Uitgeverij Ten Have, 2004.

Ye'or, Bat. *The decline of eastern christianity under Islam, from Jihad to Dhimmitude*. Madison: Fairleigh Dickinson University Press, 1996.

7. Bijlagen.

Bijlage 1

FOR 1970...
LIVE... IN CONCERT

the Continental Singers

PRESENTED BY CONTINENTAL SINGERS INC. BOX 84 TARZANA CALIFORNIA 91356

zaterdag	25	juli	KLEINE DOELEN	}	8:70
maandag	27	juli	BEURSPLEIN	}	8 UUR
dinsdag	28	juli	STADHUISPLEIN	}	8:70

Bijlage 2

REMCO VAN MULLIGEN nd.nl/geloof NEDERLANDS DAGBLAD
DINSDAG 31 MEI 2022

Westerse media vaker negatief over islam

► MIDDLEBURY
Als het over de islam gaat, slaan Engelstalige media veel vaker een negatieve toon aan dan wanneer ze schrijven over algemene nieuws of andere religieuze minderheden. Dat blijkt uit onderzoek naar honderdduizenden artikelen in kranten uit de Verenigde Staten, Australië, Canada en het Verenigd Koninkrijk.

Het onderzoek vergelijkt de woordkeus in die artikelen met die in een selectie van tienduizenden artikelen over algemene onderwerpen. De Amerikaanse politieke wetenschappers Erik Bleich (Middlebury College) en Maurits van der Veen (William & Mary University) concluderen dat de verhalen over de islam negatiever zijn dan 84 procent van de 'algemene' artikelen.

zes berichten
Kortom: voor elk bericht over de islam moet je gemiddeld zes berichten over een ander onderwerp lezen voordat je een artikel vindt met dezelfde negatieve toonzetting.

Van der Veen en Bleich onderzochten ruim 785.000 artikelen uit lokale, regionale en landelijke kranten uit de periode tussen 1996 en 2016. Volgens hen uit de negativiteit zich vaak op subtiele manieren. Ze noemen als voorbeeld de zin 'Undercoveragenten maakten de Rus wijs dat het radioactieve materiaal was bezorgd bij een islamitische organisatie.' Door het gebruik van negatieve termen ('undercover', 'radioactief') impliceert deze zin volgens Bleich en Van der Veen dat de betreffende islamitische organisatie slechte bedoelingen heeft. Het onderzoek ging niet over de vraag of de negatieve associaties rondom de islam gerechtvaardigd waren. Wel vergeleken de onderzoekers de berichtgeving over de islam met die over andere minderheden, zoals katholieken, joden en hindoes. Bij die laatste drie religies was de verhouding 50-50; de helft van de berichten is positief, de helft negatief. Als het over de islam gaat, is echter 80 procent van de berichten negatief. De berichtgeving leidt volgens de onderzoekers tot een negatief beeld over de islam. Ook groeit draagvlak voor beleid dat inbreuk maakt op de mensenrechten van moslims.

erkennen en aanpakken
Het erkennen en aanpakken van de systematische negativiteit in de berichtgeving is van belang om wijdverbreide stigmatisering tegen te gaan, vinden de onderzoekers. 'Dit kan op zijn beurt mensen creëren voor een humaner beleid dat eerlijk is voor iedereen, ongeacht hun geloof.' <

Bijlage 3

REMCO VAN MULLIGEN nd.nl/geloof BEELD DICK VOS NEDERLANDS DAGBLAD
WOENSDAG 1 JUNI 2022

'Ontmoet elkaar op een heilige plek'

...In Europa, ook in Nederland, is het al lang een feit: moslims en christenen zijn buren.

... 'We moeten werkelijk luisteren naar het verhaal van de ander', be- toogt Bernhard Reitsma.

► KAMPEN
'Moslims als buren.' Dat prikkelende en actuele thema had dinsdag de Herman Bavinck-lezing. In de Theologische Universiteit Kampen was duidelijk hoe lastig het is, na twee jaar zomen, om mensen nog te overtuigen een bijeenkomst te bezoeken. Nog geen dertig mensen kwamen op de vier sprekers af.

Islamitische migranten voelen zich afgewezen, vertelde consultant Rien van der Toorn 's avonds tijdens het aan de lezing verbonden symposium. Hij is specialist in de communicatie tussen mensen met verschillende culturele achtergronden. 'Dit is geen botsing van beschavingen, maar een botsing van emoties. En het gebeurt ook in de media. Die focussen op spanningen, niet op positieve ontmoetingen.'

Religiewetenschapper Anne Dijk sprak vervolgens vanuit islamitisch perspectief. Ze vertelde over de diverse verdragen die de profeet Mohammed in de zevende eeuw sloot met christenen. Hij dreigde mede-moslims met het oordeel van God, als ze niet gastvrij waren voor christenen.

Een van de verhalen die Dijk vertelde ging over hoe de eerste moslims vluchtten en onderdak vonden bij de christelijke koning van Abessinië. 'Ze wilden niet voor de koning buigen, want dat deden ze alleen voor God. In plaats daarvan zochten ze verbinding met hem door het koranhoofdstuk over Maria te citeren.'

veilige, heilige plek
'We hebben een profetische stem nodig. In de media wordt veel geschreeuwd, maar we hebben mensen nodig die namens God spreken.' Hoogleraar Bernhard Reitsma, deskundige op het gebied van kerk en islam, begon zijn betoeg prikkelend met het tonen van een foto van drie vrouwen met gelaatsbedekkende kleding. 'Dit zijn geen moslims, maar Jemenitische joden.'

Hoe komt een werkelijke ontmoeting tussen christenen en moslims tot stand? Die vraag domineerde alle bijdragen. Als christen kun je jezelf niet volledig verplaatsen in een moslim, denkt Reitsma.

Maar je kunt wel een eind komen, liet hij blijken. 'We hebben een soort "tussen" nodig, zoals de joodse filosoof Martin Buber het noemt. Een plek waar je de ander niet veroordeelt of omschrijft in je eigen termen. Een veilige, heilige plek.' Om direct toe te voegen: 'Daar zijn dus geen sociale media. Er is acceptatie van de ander als geschapen naar het beeld van God.'

Het is belangrijk je oordeel over de ander op te schorten, vindt Reitsma. 'Dan houd je niet op christen te zijn, maar je luistert naar het verhaal van de ander. Je stapt in de schoenen van de ander.' Is dat theologisch wel mogelijk, als beide religies de ander op sommige punten stellig afwijzen? Reitsma: 'Ik heb geen antwoord. Soms is er ook het kwaad: kun je in een "tussen" samen zijn met mensen die jou vervolgen? Het oordeel is aan God - daardoor kan ik verschillen verdragen.'

minirokjes
Eerder die dag sprak hoogleraar Christine Schirmacher (Universiteit van Bonn) de Herman Bavinck-lezing uit. In de Kampense Broederkerk liet de Duitse islamwetenschapper in vogelvlucht de geschiedenis van de islamitische wereld passeren.

Daarbij liet ze zien hoe, in de laatste vijftig jaar, politieke ideologieën gefundeerd in de islam in het Midden-Oosten steeds meer invloed kregen.

Het jaar 1979, met onder andere de Iraanse revolutie, was een belangrijk jaar. 'Voor die tijd droegen vrouwen in Iran minirokjes en dronken mensen alcohol', vertelt ze.

Sindsdien kwamen in diverse landen repressieve, fundamentalistisch-islamitische regimes op. Maar de islamitische wereld is divers, benadrukt Schirmacher: 'Er zijn vrouwelijke feministische theologen, ook in Saoedi-Arabië, die steeds meer het traditionele gezag bekritiseren.'

hete aardappel
Voor moslims en christenen in Europa ziet Schirmacher kansen. Zo begrijpen christenen goed hoe het is om, zoals ook moslims doen, in God te geloven. 'Moslims en christenen zijn beide minderheden, zitten in hetzelfde schuitje.' Daarnaast staan in beide geloven goddelijke openbaringen centraal, ook al zijn die verschillend. 'Dit geeft mogelijkheden voor een gesprek.'

Er zijn echter ook uitdagingen. Christenen doen er volgens Schirmacher goed aan te erkennen hoe 'rampzalig' de politiek van westerse landen in het Midden-Oosten lange tijd was. En moslims hebben op hun beurt volgens haar de taak 'een theologie van de vrede' te ontwikkelen.

Schirmacher besloot met de oproep aan christenen en moslims om niet te luisteren naar figuren die uit zijn op verwijdering en verdeeldheid. 'Christenen en moslims moeten samen leven - niet naast elkaar - in scholen, gemeenschappen en buurten. Laten we een eerlijk gesprek voeren waarbij we de hete aardappelen niet doorschuiven.' <

Islamitisch theoloog Anne Dijk (met rode hoofddoek) in gesprek met Rien van der Toorn.

INGEZONDEN

GOSSE OFFRINGA, PATERSWOLDE

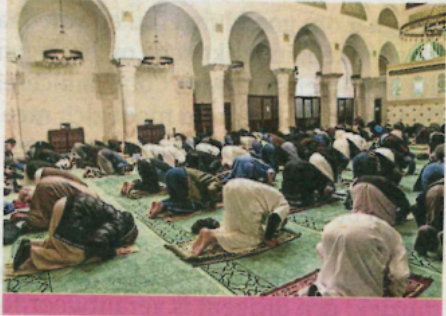
12

OPINIE DEBAT ANALYSE

NEDERLANDS DAGBLAD VRIJDAG 3 JUNI 2022

Zoek elders de eigen moslimbroeders op

De hoofddoekdragende religiewetenschapper Anne Dijk roept op tot een ontmoeting tussen christenen en moslims (*Nederlands Dagblad*, 1 juni). Het lijkt mij volkomen overbodig. We hebben er onder de titel 'dialoog-avonden' al zoveel gehad. Is het geen beter idee dat ze haar tijd besteedt aan een reis naar haar moslimbroeders in Algerije, Turkije, Burkina Faso en andere islamitische landen, om hen te wijzen op hun misdadige christenvervolgingen? Als Dijk in dezelfde uitgave van het *Nederlands Dagblad* verder bladert, kan ze in de bijlage *Kerk in de knel*, een initiatief van samenwerkende hulporganisaties, lezen hoe haar ge-

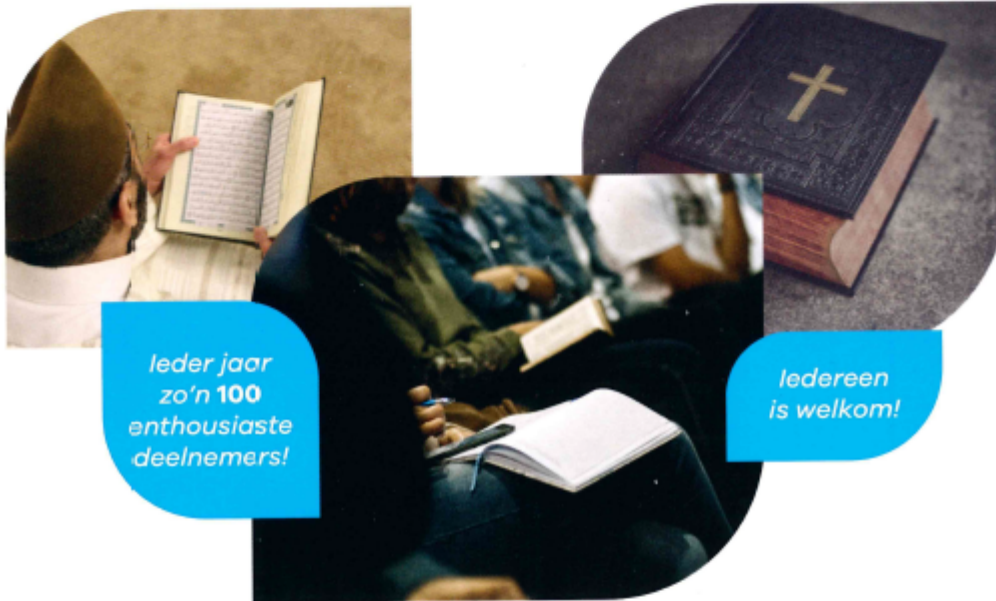

Het vrijdaggebed in Algiers, Algerije.

loofsbroeders in de islam omgaan met Dhea en vele andere christenen. Het gaat in die bijlage over 360 miljoen christenen die lijden onder geloofsvervolging. Er is werk zat voor haar. <

GELOVEN ANNO 2020

UNIEK GESPREK
VAN CHRISTENEN EN MOSLIMS IN 010

Ieder jaar
zo'n 100
enthousiaste
deelnemers!

Iedereen
is welkom!

ZACHTE KRACHTEN IN
BIJBEL & KORAN
HOE MOETEN WE TEKSTEN LEZEN ANNO 2020?
18, 25 MAART EN 1 APRIL 2020!

Datum	Thema	Locatie
Wo 18 maart	Abraham	Vereniging Ettaouhid - Schietbaanlaan 100 A
Wo 25 maart	Jozef	de Open Haard - Taandersplein 1-2
Wo 01 april	Eigentijdse profeten	Pelgrimvaderkerk - Aelbrechtskolk 22

Ezria Hofman
Oude of Pelgrimsvaderskerk
ezriahofman@icloud.com
info: www.pelgrimvaderskerk.nl

Alper Alasag
Islam Kenniscentrum
alasag@gmail.com
info: islamkenniscentrum.nl

Bijlage 6: Fethullah Gülen ontmoet patriarch Bartholomeus I

Bijlage 7: Fethullah Gülen ontmoet de paus

Bijlage 8: Fethullah Gülen ontmoet Chief Rabbi van Israël, Bakshi Doron

